

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. XXII, 6

SECTIO C

1967

Z Katedry Antropologii Wydziału Biologii i Nauk o Ziemi UMCS
Kierownik: doc. dr Krystyna Modrzewska

Krystyna MODRZEWSKA

**Charakterystyka antropologiczna wczesnośredniowiecznej
ludności Podlasia**

Caractéristique de la population de Podlachie du bas Moyen Age
du point de vue anthropologique

WSTĘP

Praca niniejsza stanowi kontynuację opracowania poświęconego morfologicznej i kraniometrycznej analizie serii czaszek, pochodzących z cmentarzyska w Czarnej Wielkiej, pow. siemiatyckiego, datowanych na w. XI—XII (6). Celem jej było uzyskanie szczegółowej charakterystyki antropologicznej ludności zamieszkującej ówczesnie terytorium środkowego Podlasia.

Praca składa się z trzech części, z których pierwsza dotyczy kształtowania się i zmienności podstawowych wskaźników stosowanych w kranioometrii, druga, posługując się metodą indywidualizującą, a mianowicie metodą różnic przeciętnych Czekanowskiego, bada spójność populacji pod względem biomorfologicznym, a co się z tym wiąże i etnogenetycznym. Trzecia część poświęcona jest analizie typologicznej badanej populacji, przy czym przy indywidualnych i zespołowych określeniach typologicznych posłużono się, dla uproszczenia obrazu, metodą tzw. punktów odniesienia Wankego.

Spośród całej serii czaszek z Czarnej Wielkiej, liczącej ogółem 34 czaszki męskie oraz 38 kobiecych, jedynie 28 męskich i 32 kobiece można było objąć pierwszą i drugą częścią badań, a jeszcze mniejszą liczbę, bo 29 czaszek męskich i 26 kobiecych określono typologicznie ze względu na zły stan zachowania pozostałych materiałów.

ANALIZA KRANIOMETRYCZNA

Na czaszkach pochodzących z wczesnośredniowiecznego cmentarzyska w Czarnej Wielkiej dokonano ogółem, posługując się powszechnie przyjętymi metodami, 55 pomiarów kraniometrycznych oraz obliczono na ich podstawie 12 wskaźników, a mianowicie:

1) Wsk. szerokościowo-długościowy	$\left(\frac{eu - eu}{g - op} \right)$,
2) Wsk. wysokościowo-długościowy	$\left(\frac{ba - b}{g - op} \right)$,
3) Wsk. wysokościowo-szerokościowy	$\left(\frac{ba - b}{eu - eu} \right)$,
4) Wsk. wysklepienia, długościowy	$\left(\frac{po - b}{g - op} \right)$,
5) Wsk. wysklepienia, szerokościowy	$\left(\frac{po - b}{eu - eu} \right)$,
6) Wsk. czołowy, szerokościowy	$\left(\frac{ft - ft}{co - co} \right)$,
7) Wsk. czołowo-ciemienny	$\left(\frac{ft - ft}{eu - eu} \right)$,
8) Wsk. potyliczno-ciemienny	$\left(\frac{ast - ast}{eu - eu} \right)$,
9) Wsk. twarzy całkowity morfologiczny	$\left(\frac{n - gn}{zy - zy} \right)$,
10) Wsk. górnotwarzowy	$\left(\frac{n - pr}{zy - zy} \right)$,
11) Wsk. oczodołowy	$\left(\frac{\text{wys. oczodołu}}{mf - ek} \right)$,
12) Wsk. nosa	$\left(\frac{\text{szer. ap. pirif. nasi}}{n - ns} \right)$.

Obliczono następnie celem uzyskania pierwszej, najogólniejszej charakterystyki morfologicznej badanej populacji wartości średnie poszczególnych wskaźników oraz ich zmienność i jej granice. Uzyskane dane ujmują tab. 1.

Stwierdzamy, iż badaną populację charakteryzują wartości średnie ogólnej klasyfikacji większości wziętych pod uwagę wskaźników kranio-metrycznych. Tak więc mamy tu do czynienia z czaszkami średnio długimi o wyraźnej tendencji do krótkogłowości, średnio szerokimi i średnio wysokimi z pewną tendencją do wartości wyższych od średnich w płaszczyźnie strzałkowej, o kulście wysklepionej okolicy czołowej, średnio szerokiej twarzy przy stosunkowo niskiej górnej jej części, średnio wysokich oczodołach oraz średnio szerokim otworze gruszkowatym nosa o wyraźnej, zwłaszcza u czaszek kobiecych, tendencji do wartości wyższych od średnich.

Tab. 1. Charakterystyka wskaźników kraniometrycznych wczesnośredniowiecznych czaszek z Czarnej Wielkiej

Carastéristique des indices crâniométriques des crânes du bas Moyen Âge provenant de Czarna Wielka

Wskaźnik Indice	Mężczyźni Hommes			Kobiety Femmes		
	\bar{X}	σ	V	\bar{X}	σ	V
1	82,1	4,0	4,9	83,6	2,9	3,5
2	76,2	4,0	5,1	75,5	3,5	4,6
3	93,0	5,8	6,2	92,0	4,8	5,2
4	63,7	6,3	9,8	64,7	5,1	7,7
5	77,6	5,3	6,8	77,1	5,4	7,1
6	81,2	5,9	7,3	79,5	4,9	6,9
7	69,2	5,9	8,4	66,5	4,2	6,1
8	75,2	4,3	5,7	74,9	4,7	6,3
9	89,0	5,8	7,5	84,8	6,1	7,0
10	48,4	3,2	6,5	47,4	2,8	5,9
11	79,9	5,2	6,7	80,9	5,9	6,8
12	48,4	4,8	5,2	52,1	5,0	6,9

Rozpatrując łącznie wartości średnie poszczególnych wskaźników kraniometrycznych czaszek z Czarnej Wielkiej stwierdzamy następnie, iż są one bardzo zbliżone do wartości charakterystycznych dla typu sublaponoidalnego, dawniej zwanego również presłowiańskim i będącego w myśl klasyfikacji Jana Czekanowskiego formacją antropologiczną powstałą w efekcie wykrzyżowania się typu laponoidalnego ze śródziemnomorskim.

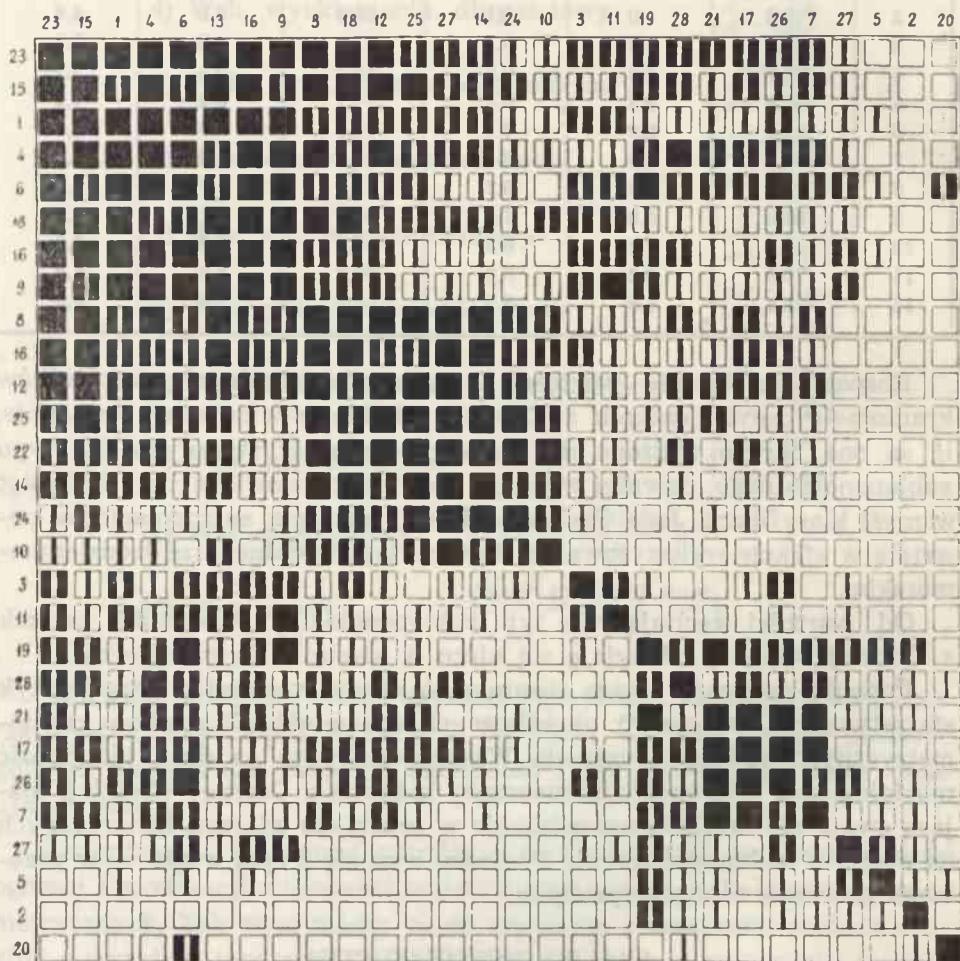
Od wartości cechujących typ sublaponoidalny wskaźniki czaszek z Czarnej Wielkiej odchylają się nieco w kierunku krótkogłowości.

Ponadto zwracają uwagę stosunkowo niskie wartości charakterystyk statystycznych (σ oraz V), określających zmienność wskaźników kraniometrycznych badanych czaszek. Wskazywałoby to na dużą jednolitość morfologiczną wczesnośredniowiecznej ludności z Czarnej Wielkiej, mającą swoje niewątpliwe uzasadnienie w przebiegu zdarzeń historycznych na objętym badaniami terenie Podlasia, a co się z tym wiąże — w przebiegu procesów etnogenetycznych.

ANALIZA MORFOLOGICZNA

W dalszym etapie pracy dokonano analizy morfologicznej serii czaszek z Czarnej Wielkiej przy zastosowaniu metody indywidualizującej, a mianowicie metody różnic przeciętnych Czekanowskiego. W tym celu porównano wszystkie czaszki ze wszystkimi pod względem podstawowych cech kraniometrycznych ujętych następującymi wskaźnikami:

- Wsk. szerokościowo-długościowy (1)
 Wsk. wysokościowo-długościowy (2)
 Wsk. wysokościowo-szerokościowy (3)
 Wsk. czołowo-ciemieniowy (7)
 Wsk. górnotwarzowy (10)
 Wsk. oczodołowy (11).

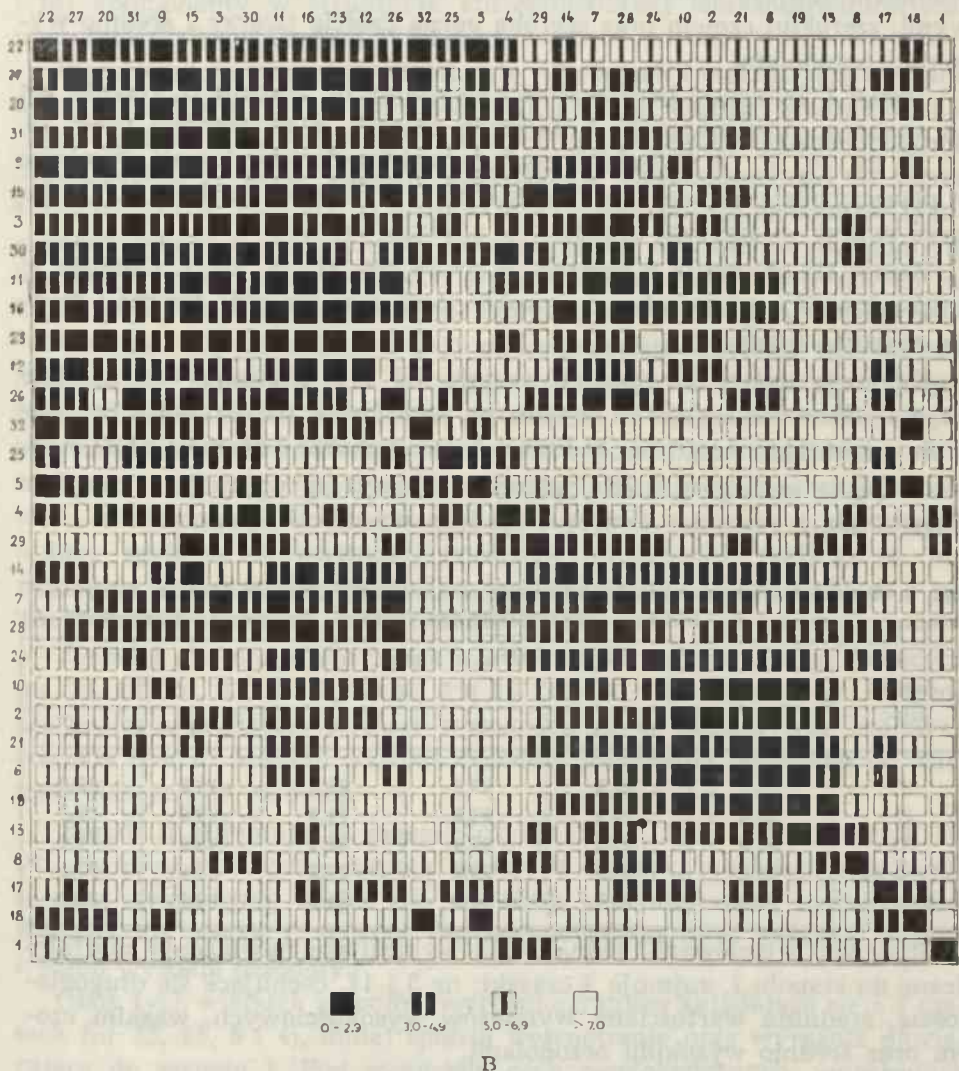

A

Obliczenie różnic pomiędzy poszczególnymi czaszkami pod względem wyżej wymienionych sześciu wskaźników pozwoliło na uszeregowanie badanego materiału kraniometrycznego w ten sposób, aby czaszki najbardziej do siebie podobne znalazły się obok siebie, skupiły się w wyodrębniające się zespoły morfologiczne.

Wyniki tych obliczeń przedstawiono następnie w sposób graficzny, w postaci dwóch diagramów symetrycznych (ryc. 1 AB). Diagram A dotyczy czaszek męskich, B — kobiecych. Już pierwszy rzut oka na oba diagramy zwraca uwagę na ich daleko idące podobieństwo, świadczące o dużej biomorfologicznej i etnicznej jedności całej populacji.

W diagramie A wyodrębniły się trzy zespoły morfologiczne, posiadające zresztą wyraźne powiązania pomiędzy sobą, w diagramie B widzimy

Ryc. 1. Wczesnośredniowieczne czaszki z Czarnej Wielkiej,
A — mężczyźni, B — kobiety
Crânes du bas Moyen Âge provenant de Czarna Wielka,
A — hommes, B — femmes

jedynie dwa główne zespoły. Można by więc mówić o większej spoistości wewnętrznej, a więc mniejszym zróżnicowaniu biomorfologicznym populacji kobiecej.

Szczegółowa analiza diagramu A pozwala wyodrębnić trzy zespoły morfologiczne o różnej spoistości wewnętrznej i różnej sile wzajemnego powiązania. Tak więc w skład zespołu I weszło 8 czaszek: nr 23, 15, 1, 4, 6, 13, 16 i 9, charakteryzujących się pośredniością z wyraźną tendencją do form brachymorficznych, średnimi wartościami wysokościowymi, szerokim czołem oraz szeroką górną częścią twarzy i średnio wysokimi oczodołami.

Zespół I wykazuje bardzo silne nawiązania do zespołu II, równie jak on spoistego, obejmującego 8 dalszych czaszek, a mianowicie nr 8, 18, 12, 25, 22, 14, 24, 10. Czaszki te cechuje wybitna krótkogłowość, są niskie w płaszczyźnie czołowej, średnio szerokie w odcinku czołowym. Górna część twarzy — szeroka, oczodoły — średnio wysokie.

Zespół III obejmuje 6 czaszek — nr 19, 28, 21, 17, 26, 7. Cechuje je krótkogłowość, są stosunkowo wysokie, posiadają szerokie twarze i średnio wysokie oczodoły.

Zwracają uwagę powiązania zespołu III z I, znacznie wyraźniejsze niż z II. Ponadto zespół III wykazuje, jakkolwiek niezbyt silne, powiązanie z izolującą się grupą, w której skład wchodzi 3 czaszki: nr 27, 5 i 2.

Grupę tę cechuje pośredniość. Czaszki są wysokie, o szerokim czole, średnio szerokiej twarzy i średnio wysokich oczodołach.

Tab. 2. Wartości średnie wskaźników kraniometrycznych (czaszki męskie, diagram A)
Valeurs moyennes des indices crâniométriques (crânes d'hommes, diagramme A)

Zespół Bloc	W s k a ż n i k i I n d i c e s					
	1	2	3	7	10	11
I	80,0	74,5	92,2	65,5	48,5	82,2
II	86,3	75,1	87,5	74,9	48,6	80,0
III	83,2	81,0	97,4	69,4	48,6	79,6
27-5-2	79,8	79,4	99,3	70,3	51,9	77,5
3-11	75,2	70,5	93,0	64,5	50,5	80,0

Stanowisko izolowane, jednakowoż wykazujące nawiązania morfologiczne do zespołu I, zajmują 2 czaszki: nr 3 i 11, cechujące się długogłowością, średnimi wartościami wymiarów wysokościowych, wąskim czołem oraz średnio wysokimi oczodołami.

Całkowicie izolowane stanowisko zajmuje jedynie czaszka nr 20. Jest to czaszka krótka, wysoka, o szerokiej części czołowej i stosunkowo niskiej części górnotwarzowej.

Rozpatrując tab. 2 można zaryzykować przypuszczenie, iż zespoły I i II stanowią dwie wyodrębniające się frakcje typu sublaponoidalnego, przy czym zespół I reprezentuje formę antropologiczną bardziej zbliżoną do typu śródziemnomorskiego, II zaś — do typu laponoidalnego.

Wartości średnie wskaźników czaszek zgrupowanych w zespole III zbliżone są w sposób znaczący do wskaźników charakteryzujących typ subnordyczny, musimy się więc liczyć z możliwością wystąpienia również i tej komponenty w strukturze antropologicznej wczesnośredniowiecznych mieszkańców Czarnej Wielkiej.

Wyodrębnioną grupę, składającą się z 3 czaszek i wykazującą wyraźne powiązania morfologiczne z zespołem III, cechują wartości średnie wskaźników, zbliżone do wartości właściwych typowi północno-zachodniemu, uchodzącemu w myśl założeń klasyfikacji Czekanowskiego za formę antropologiczną powstałą na gruncie wykrzyżowania się elementów śródziemnomorskich z nordycznymi. Potwierdzałoby to istnienie na badanym terenie pewnych niezbyt silnych wpływów elementów nordycznych na kształtowanie się struktury antropologicznej jego wczesnych mieszkańców.

Izolujące się czaszki nr 3 i 11 charakteryzują wartości wskaźników zbliżone do typowych dla przedstawicieli typu śródziemnomorskiego. Stąd też zapewne ich nawiązania do zespołu I, będącego, według moich przypuszczeń, frakcją śródziemnomorską typu sublaponoidalnego.

Przechodząc do rozpatrywania diagramu B, ujmującego czaszki kobiece, stwierdzamy, iż zgrupowane zostały one w dwa wielkie zespoły o dużej spoistości wewnętrznej, poza którymi pozostała mała grupa, nawiązująca wyraźnie do zespołu I, 2 czaszki o luźnych powiązaniach z całością serii oraz izolująca się czaszka nr 1.

Zespół I obejmuje 13 czaszek, a więc 40,6% ogólnej liczby kobiecych (nr 22, 27, 20, 31, 9, 15, 3, 30, 11, 16, 23, 12, 26). Cechuje go wybitna krótkogłowość, niskie wartości wysokościowe w płaszczyźnie czołowej, szerokie twarze, średnio wysokie oczodoły z wyraźną tendencją do wartości niższych od średnich.

Zespół II obejmuje 12 czaszek (nr 29, 14, 7, 28, 24, 10, 2, 21, 6, 19, 13 i 8), przy tym trzon zespołu tworzy 6 czaszek, morfologicznie silnie ze sobą związanych. Zespół ten wyróżnia krótkotrwałość, jednak mniej wybitna niż zespół I, wyższe wartości wysokościowe, szerokie twarze, średnio wysokie oczodoły.

Obok tych wielkich zespołów wyróżniono grupę składającą się z 4 czaszek (nr 32, 25, 5 i 4), mniej spoistą wewnątrz oraz wyraźnie nawiązującą do zespołu I. Pod względem cech morfologicznych, wyrażonych wartościami wskaźników, grupa ta zajęła miejsce pośrednie pomiędzy wielkimi zespołami, odchylając się od nich niższymi wartościami wysokościowymi.

Odrębne stanowisko zajęły 2 czaszki (nr 17 i 18), wyróżniające się pośredniogłowością oraz silniej od nich izolująca się czaszka nr 1, której cechy morfologiczne — krótka, niska, o wysokich wartościach szerokościowych — potwierdzają udział silnych wpływów laponoidalnych w kształtowaniu się biomorfologicznego oblicza badanej populacji (tab. 3).

Tab. 3. Wartości średnie wskaźników kraniometrycznych (czaszki kobiece, diagram B)
Valeurs moyennes des indices crâniométriques (crânes de femmes, diagramme B)

Zespół Bloc	W s k a ż n i k i I n d i c e s					
	1	2	3	7	10	11
I	88,4	75,8	89,1	65,6	48,1	76,0
II	82,4	77,5	94,0	67,8	48,0	80,2
32—25—5—4	85,8	73,0	84,7	61,6	47,6	79,3
18—17	81,7	75,1	90,0	66,0	49,1	82,2

Stwierdzamy wyraźny wpływ elementu laponoidalnego na kształtowanie się zespołu I. Być może, mamy tu do czynienia z laponoidalną frakcją typu sublaponoidalnego. Należy się również liczyć z możliwością udziału pewnej komponenty armenoidalnej jak też typu subnordycznego i dynarskiego.

Formację sublaponoidalną, być może z pewnymi przymieszkami typu paleoeuropeidalnego, reprezentuje zespół II.

Małą wyosobnioną grupę, składającą się z 4 czaszek i zajmującą stanowisko pośrednie, reprezentuje zespół cech zbliżonych wartościami swoich wskaźników do wartości charakterystycznych dla typu alpejskiego, uchodzącego w myśl stosowanej klasyfikacji typologicznej za formę antropologiczną, powstałą na gruncie wykrzyżowania się typu laponoidalnego z armenoidalnym.

Wartości wskaźników izolujących się czaszek nr 18 i 17, jednakowoż wykazujących wyraźną łączność z całością serii, nasuwają przypuszczenie, iż mamy tu, być może, przedstawicielki typu sublaponoidalnego w jego frakcji śródziemnomorskiej lub typu paleoeuropeidalnego.

Ustalenie składu antropologicznego badanej populacji możliwe jest jedynie na podstawie indywidualnych określeń typologicznych, co właśnie będzie stanowić dalszy etap niniejszego opracowania.

ANALIZA ANTROPOLOGICZNA

Posługując się uproszczoną metodą indywidualnego określania przynależności typologicznej badanych osobników, uzyskaliśmy następujące

wyniki, łącznie dla mężczyzn i kobiet analizowanej populacji. Jednak należy wyjaśnić, iż powodem łącznego ujęcia obu płci była nie tyle mała liczebność obu grup, co stwierdzona przy zastosowaniu metody indywidualizującej, niewątpliwa biomorfologiczna jednolitość całego materiału.

Typ antropologiczny	Liczba osobników
laponoidalny	11
sublaponoidalny	13
alpejski	16
subnordyczny	2
armenoidalny	5
dynarski	4
północno-zachodni	3
śródziemnomorski	1

Na podstawie określeń indywidualnych obliczono następnie, w sposób powszechnie w antropologii stosowany, ilościowe wpływy każdego z podstawowych, wyjściowych typów antropologicznych na kształtowanie się struktury antropologicznej wczesnośredniowiecznych mieszkańców okolic Czarnej Wielkiej.

Tab. 4. Struktura antropologiczna wczesnośredniowiecznych mieszkańców Czarnej Wielkiej
Structure anthropologique des habitants de Czarna Wielka en bas Moyen Âge

Składniki antropologiczne w %% Éléments anthropologiques en %%			
laponoidalny laponoidal	armenoidalny arménoidal	śródziemno- morski méditer- ranéen	nordyczny nordique
48,2	27,3	16,3	8,2

Stwierdzamy, iż zgodnie z naszymi przewidywaniami, opartymi na ogólnej analizie wyodrębnionych zespołów morfologicznych, najsilniejsze okazały się wpływy laponoidalne. Na drugim miejscu znalazły się wpływy elementu armenoidalnego, których nie doceniliśmy przy analizie ogólnej. Najsłabsze, jak zresztą można było tego oczekiwać, okazały się wpływy ilościowe elementu nordycznego (tab. 4).

W celu wyjaśnienia stosunków antropologicznych, stwierdzonych na objętym badaniem niewielkim obszarze środkowego Podlasia, porównano

je z analogicznymi danymi, zaczerpniętymi z piśmiennictwa, a odnoszącymi się zarówno do wczesnych populacji reprezentowanych przez materiały kranologiczne, jak i do szeregu populacji współczesnych, zamieszkujących Podlasie oraz terytoria sąsiednie.

Porównanie wybranych formacji antropologicznych przedstawia tab. 5, przy czym zostały one w obu grupach uszeregowane według stopnia podobieństwa do populacji z Czarnej Wielkiej.

Tab. 5. Struktura antropologiczna wczesnośredniowiecznych mieszkańców Czarnej Wielkiej na tle formacji pokrewnych
Structure anthropologique des habitants de Czarna Wielka en bas Moyen Âge par rapport aux formations apparentées

Pochodzenie spostrzeżeń Origine des populations	Składniki antropologiczne w %% Eléments anthropologiques en %%			
	laponoidalny laponoi-dal	armenoidalny arménoi-dal	śródziemnomorski méditerranéen	nordyczny nordique
Czarna Wielka, XI—XII w.	48,2	27,3	16,3	8,2
Chazarzy	51,6	30,0	15,0	3,4
Cmentarzysko Zliwki	46,9	34,4	15,6	3,1
Lezgini, szczep Laków	43,3	35,4	14,6	6,5
Torkowie, XI w.	57,4	16,4	10,6	15,3
Cment. siewierskie, XII w.	45,9	12,2	19,0	22,9
Lezgini, Rutulowie	31,7	47,3	12,3	9,0
populacje współczesne populations contemporaines				
Huculszczyzna	45,6	22,1	12,1	20,1
Wołosi morawscy	49,9	17,8	11,0	21,7
Podole	46,7	15,5	12,2	25,5
Polesie	44,5	16,4	12,8	26,3
Podlasie Konstantynów	39,6	17,7	13,8	28,9
Bielsk Podlaski	36,4	16,9	13,6	33,0
Białowieża	36,4	14,8	13,9	34,9

Zestawienie w tab. 5 rzuca światło na dwa odrębne, choć ściśle łączące się ze sobą, niezwykle interesujące zagadnienia. Przede wszystkim więc wyjaśnia pochodzenie ludności zamieszkującej w okresie wczesnego średniowiecza centralną część Podlasia. Następnie zaś uwidacznia proces nordyzacji, któremu ludność ta uległa w ciągu następnych stuleci.

Uplasowanie się czaszek z Czarnej Wielkiej obok Chazarów (2), serii kranologicznej z cmentarzyska Zliwki na Ukrainie (7), niewątpliwie również chazarskiego pochodzenia, oraz w bliskości serii czaszek Torków

z XI w. i Lezginów-Laków (2), przemawia w sposób przekonywający za wspólnym pochodzeniem etnicznym tych populacji.

Mieszkańców Czarnej Wielkiej należy więc uznać za ludność pochodzenia stepowego, która pod naporem kolejnych fal najazdów tureckich i mongolskich szeroką falą zalała Podkarpacie, dążąc zaś w kierunku północnym i północno-zachodnim, sięgnęła Podlasia.

W dalszych pokoleniach ludność ta uległa sławizacji, początkowo kulturowej, następnie zaś antropologicznej, co wyraża się w stopniowym zwiększaniu się wpływów elementu nordycznego oraz wzrastającej supremacji tych wpływów nad dawną komponentą armenoidalną.

WYNIKI I WNIOSKI

Rekapitulując wyniki kraniometrycznej oraz morfologicznej analizy serii wczesnośredniowiecznych czaszek z Czarnej Wielkiej, należy stwierdzić, iż reprezentują one ludność wybitnie spoistą pod względem biomorfolo- gicznym, co należy uznać za niewątpliwą konsekwencję jednolitości i spoistości etnogenetycznej.

Ogólny charakter antropologiczny badanej ludności możemy określić jako laponoidalno-armenoidalny.

Szczegółowa analiza antropologiczna, oparta na indywidualnym określeniu przynależności typologicznej poszczególnych czaszek, pozwoliła ustalić ilościowe wpływy czterech podstawowych elementów antropologicznych na kształtowanie się formacji antropologicznej z Czarnej Wielkiej. Na tej podstawie stwierdzono następnie, iż badaną ludność należy uznać za przybyszów ze stepów czarnomorskich, zepchniętych aż w centralne rejony Podlasia przez fale najazdów tureckich.

Ludność ta uległa w wiekach następnych, jak to wykazuje porównanie jej składu antropologicznego z analogicznymi danymi szeregu populacji współczesnych, pochodzących zarówno z Podlasia, jak i z innych terytoriów, objętych niegdyś falami najazdów tureckich i mongolskich, sławizacji, wyrażającej się jej wyraźną, wzrastającą nordyzacją.

PIŚMIENNICTWO

1. Czekanowski J.: Polska—Słowiańszczyzna. Warszawa 1948.
2. Czekanowski J.: Człowiek w czasie i przestrzeni. Warszawa 1967.
3. Dąbbski J.: Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Końskich. Materiały i prace antropologiczne, nr 3, Wrocław 1955.
4. Michalski I.: Die Jugoslaven der Dalmatinischen Küste, Prace Antropologiczne TNA, 1, Warszawa 1936.
5. Modrzewska K.: Cmentarzysko średniowieczne w Czarnej Wielkiej. Spr. PAU, t. III, Kraków 1951.

6. Modrzewska K.: Wczesnośredniowieczne czaszki podlaskie, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, sectio C, vol. XVIII 1963, 12, Lublin 1964.
7. Strawińska J.: Analiza materiałów antropologicznych z cmentarzyska Zliwki VII—IX wieku po Chr., Przegląd Antropol., XVI, z. 4, Poznań 1950.
8. Wokroj F.: Wczesnośredniowieczne czaszki polskie z Ostrowa Lednickiego, Wrocław 1953.

Антропологическая характеристика раннесредневекового населения Подляся

Резюме

Целью работы была антропологическая характеристика населений среднего Подляся на основе серии черепов из могильника XI—XII вв., находящегося в Чарне Вельке (Czarna Wielka — район Siemiatycze).

Вся серия насчитывала 72 черепа, из них 34 мужских и 38 женских. Из всего количества черепов только 55 (29 мужских и 26 женских) находились в состоянии, дающем возможность их типологического определения.

Работа состоит из 3 частей. Первая часть обсуждает вопрос формирования и изменчивости 12 чаще всего применяемых краниометрических указателей. Статистические характеристики этих указателей приведены в табл. 1.

Установлено, что исследуемую популяцию характеризуют средние величины принимаемых во внимание указателей при проявляющейся тенденции к брахицефалии, а также к вышесредним величинам ширины лицевых частей черепа. Уже на этой основе можно предположить, что на формирование антропологической структуры популяции в Чарне Вельке значительно влияла лапоноидная раса.

Обращают на себя внимание сравнительно низкие величины δ и ν , что указывает на значительную морфологическую, а несомненно и этническую однородность изучаемой популяции.

Во второй части работы проведен общий морфологический анализ серии черепов из Чарны Вельки при применении индивидуализирующего метода, а именно метода средних разниц Чекановского. Результаты применения этого метода иллюстрируют диаграммы (А — мужские черепа, В — женские черепа, рис. 1).

На этих двух диаграммах выделяются две основные морфологические группы, тесно между собой связанные. Одновременно обнаружилась большая дифференциация мужской популяции. Таким образом, тщательный анализ диаграммы А позволяет выделить три морфологические группы с разной внутренней связанностью. Первая группа характеризуется мезоцефалией с четкой тенденцией

к брахиморфическим и евриморфическим формам. Вторая группа отличается сильной брахицефалией. Можно предположить, что эти две группы представляют две фракции сублапоноидного типа, когда-то называемого предславянским, одна более близкая к средиземноморскому типу, другая — к лапоноидному. Менее внутренне связанная третья группа характеризуется средними величинами показателей (табл. 2), близких к величинам, характерным для субнордического типа.

Кроме этих групп было найдено несколько отличающихся от них черепов.

Из женских черепов (диаграмма В) выделились две сплоченные группы. Первая из них характеризуется брахицефалией, а также другими чертами, соответствующими лапоноидному типу, во второй группе концентрировались черепа, обнаруживающие тенденцию к мезоцефалии и более высоким формам.

Можно предположить, что тут рядом с сублапоноидным типом встречается тип субнордический.

Третья часть работы посвящена типологическому анализу изучаемой популяции, причем при индивидуальных и групповых типологических определениях применялся для упрощения метод Ванке. На основе этих определений вычислено количественное участие каждого из четырех антропологических элементов в формировании антропологической структуры исследуемой популяции. Результаты этих вычислений представлены в табл. 4.

Полученные величины сравнивались с аналогичными данными, взятыми из литературы, относящимися как к раннеисторической серии черепов, так и к ряду современных популяций. Эти данные представлены в табл. 5, причем таблица была построена по степени сходства с черепами из Чарны Вельки.

На основе сравнительного анализа установлено, что в раннем средневековье Чарну Вельку, а несомненно, и большую часть среднего Подляся, заселяло население, имеющее степное происхождение, оттесненное сюда очередными турецкими и монгольскими нашествиями. Отсюда и его лапоноидно-арменоидный характер.

Установлено также, что это население веками славянизировалось, что выражалось в возрастающей нордизации и постепенном уменьшении арменоидных компонентов. На это указывает сравнение антропологической формации из Чарны Вельки с современными формациями Подляся и близких ему районов.

Caractéristique de la population de Podlachie du bas Moyen Âge du point de vue anthropologique

Résumé

Le but de cette étude c'était la caractéristique de la population de la région centrale de Podlachie, faite du point de vue anthropologique et se fondant sur une série de crânes du cimetière de Czarna Wielka (distr. Siemiatycze) datés aux XIe—XIIe s. La série examinée comprenait au total 72 crânes, et dans ce nombre 34 d'hommes et 38 de femmes. Il est à souligner que seulement 55 crânes (29 d'hommes et 26 de femmes) du nombre total se trouvaient dans l'état de conservation ayant permis de faire leur définition typologique.

L'étude présente se compose de trois parties, dont la première concerne la variabilité de 12 indices crâniométriques les plus fréquents. Les mesures statistiques de ceux-ci sont figurées dans le tab. 1. On a constaté que la population examinée se caractérise par les valeurs moyennes de la plupart des indices pris en considération, avec la tendance à la brachycéphalie, et par les valeurs de hauteur de la région faciale du crâne supérieures aux moyennes. C'est déjà à cette base que l'on peut supposer que la formation de la structure anthropologique de la population envisagée fût influencée considérablement par la race laponoidale. Les valeurs σ et V relativement basses qui y sont caractéristiques, suggèrent l'homogénéité morphologique et, certainement, ethnique de la population de Czarna Wielka.

Dans la seconde partie de l'étude on a fait l'analyse morphologique générale d'une série de crânes en question, avec l'emploi de la méthode d'individualisation, à savoir celle de différences moyennes de Czekański. Les résultats obtenus de cette façon sont présentés sur les diagrammes (A — crânes d'hommes, B — crânes de femmes). Dans les deux diagrammes on a mis en évidence deux ensembles morphologiques fondamentaux, liés réciproquement d'une manière d'ailleurs très nette. On a constaté en même temps une différenciation plus grande de la population masculine. C'était ainsi que l'analyse détaillée du diagramme A a permis de distinguer trois blocs morphologiques à des cohérences intérieures diverses. Le bloc I se caractérise par la mésocéphalie avec une tendance bien nette aux formes brachymorphiques et eurymorphiques. Le bloc II se distingue par une grande brachycéphalie. On a fait une supposition assez risquée que ces deux blocs représentent deux fractions du type sublaponoidal autrefois appelé préslave, dont l'une ressemble plus au type méditerranéen, l'autre — au laponoidal. Le bloc III, intérieurement le moins compact, se caractérise par les valeurs moyennes des indices (v. tab. 2) proches des valeurs caractéristiques

pour le type subnordique. À côté de ces blocs il y avait quelques crânes isolés. D'entre les crânes de femmes (diagramme B) on a distingué deux blocs bien à part. Le premier avait pour trait caractéristique la brachycéphalie et d'autres traits propres au type laponoïdal; le deuxième groupait les crânes ayant une tendance à la mésocéphalie et aux valeurs de hauteur plus élevées. On peut donc envisager la présence du type subnordique à côté du type sublaponnoïdal.

La troisième partie de l'étude est consacrée à l'analyse typologique de la population en question. Dans les définitions typologiques individuelles on s'est servi, pour la simplification, de la méthode dite de points de référence de Wanke. Se fondant sur ces définitions on a calculé la participation quantitative de chacun des quatre éléments anthropologiques fondamentaux à la formation de la structure anthropologique de la population examinée (pour les résultats — v. tab. 4). Les valeurs obtenues ont été ensuite comparées avec les données analogues fournies par la littérature et se rapportant aussi bien aux séries de crânes du bas Moyen Âge qu'aux plusieurs populations contemporaines. Ces données (v. tab. 5) ont été rangées selon le degré de ressemblance aux crânes de Czarna Wielka. Grâce à l'analyse comparative on a constaté que les habitants de Czarna Wielka du bas Moyen Âge, de même que, sans doute, ceux des territoires plus vastes de Podlachie centrale, représentent la population d'origine steppique ayant été expulsée par les invasions turques et mongoles se succédant. De là vient son caractère laponoïdo-arménoïdal. Aussi a-t-on constaté que cette population a subi la slavisation dans les siècles suivants, qui se manifestait par sa nordisation, bien visible et augmentant, et par la diminution graduelle de la composante arménoïdale. Cela est suggéré par les résultats de la comparaison de la formation anthropologique de Czarna Wielka avec les formations contemporaines de Podlachie et des territoires voisins.

